

Anna Treter
(transkrypcja i przekład)
Alicja Bielak
(opracowanie)

TERMINUS

t. 23 (2021)

z. 3 (60)

s. 365–402

www.ejournals.eu/

Terminus

Szkice emblematów Tomasza Tretera

Abstract

Tomasz Treter's Sketchbook of Emblems

This edition and translation of the newly discovered emblem designs by Tomasz Treter (1547–1610) is complementary to Alicja Bielak's article (this issue) on a manuscript attributed to the Canon of Warmia. Anna Treter's translation was intended to be faithful to the original in terms of content and style. The edition is based on the manuscript MM 378 from Biblioteca Civica Angelo Mai in Bergamo (fol. 9 r.–21 r.). The 25 sketches of emblems to be elaborated on below open Treter's private notebook, with entries dating from the period between 20 June 1569 and 2 March 1575, as evidenced by the dates inside the codex, which does not exclude the possibility that Treter made corrections and additions after 1575. The notebook includes designs of full-sized emblems with titles, mottos, epigrams and images. Sketches drawn with a quill present a general concept of a composition, without any details (*disegni*). The title of the notebook was proposed by the editor as the author did not name it. The name written on the spine of the codex (*Imprese*) is likely to have been supplied later by an unknown person.

As far as the themes dealt with in the emblems are concerned, the epigrams are mostly excerpts from the works of Saint Gregory the Great, Saint Augustine and Tertullian, (which was every time cited in the explanatory notes). In the commentary, the sources of graphical inspirations are also traced to Claude Paradin. The other 73 designs from the Bergamo codex, not included in this edition, are sketches of the emblems *Symbolica vitae Christi meditatio* (Braniewo: Jerzy Schönfels, 1612).

Keywords

Tomasz Treter,
autograph,
emblem,
translation,
emblem design,
Claude Paradin,
Saint Gregory
the Great

Podstawa

Podstawą transkrypcji jest rękopis przechowywany w Biblioteca Civica Angelo Mai w Bergamo (sygn. MM 378), k. 9r.–21r., z niego pochodzą też wszystkie reprodukowane tu ilustracje. Na grzbiecie oprawy notatnika znajduje się nadany mu później tytuł *Imprese*, w katalogu biblioteki widnieje jako dzieło anonimowe pod tytułem *Raccolta di imprese*. Zgodnie z informacją w notatniku wpisy powstały między 20 czerwca 1569 roku a 2 marca 1575 roku. Uprzysiężniony poniżej wybór 25 z 77 emblematów zawartych w rękopisie to szkice, które nie weszły (jak pozostałe 52) do cyklu *Symbolica vitae Christi meditatio* Tomasza Tretera. Obecny tytuł nadany został przez opracowującą tekst.

Zasady transkrypcji

Pisownię dostosowano do normy łaciny klasycznej zastosowanej przez Mariana Plezię w *Słowniku łacińsko-polskim* (t. 1–5, Warszawa 1998) (np. *celestis* → *caelestis*, *litera* → *littera*, *obedientia* → *oboedientia*). Oczywiste błędy rękopisu usunięto bez dodatkowego oznaczenia: *defficit* → *deficit*. Pisownię wielkich i małych liter dostosowano do norm współczesnej polszczyzny (*ecclesia* → *Ecclesia* jak Kościół, *sacra scriptura* → *Sacra Scriptura* jak Pismo Świąte, *novum testamentum* → *Novum Testamentum* jak Nowy Testament).

Litere *j*, będącą graficznym znakiem niezgłoskotwórczego *i*, oddawano jako *i* (*Job* → *Iob*, *supplicij* → *supplicii*). Nie respektowano zapisu *ch* w miejscu *c* (np. *charitatis* → *caritatis*), lecz pozostawiono pisownię *ch* w wyrazach *Christus* i *cherubim*. Literę *u*, oddającą niezgłoskotwórczą wartość głoski *u*, transkrybowano jako *v*.

Nie zachowano dyftongów w grafii (ligatur, np. *saeculi* → *saeculi*). Skrót i abrewiacje rozwijano przy użyciu nawiasów kwadratowych (*cap.* → *cap[itulo]*) z wyjątkiem rozwinięć standardowych tyld (*illū* → *illum*) i abrewiacji.

Pozostawiono numerację oryginalną, utrzymując wahania w zapisie liczb (za pomocą cyfr i słownie). Numeracja emblematów pochodzi od autora.

Aparat krytyczny

Oznaczenia, tytuły ksiąg i lokalizacje biblijne podano za Biblią Tysiąclecia, w przypadku cytatów biblijnych łacinę konsultowano z Biblią Klementyńską, z kolei polskie tłumaczenie przytaczano za translacją dokonaną przez Jakuba Wujka (*Biblia w przekładzie księdza Jakuba Wujka z 1599 r.*, transkrypcja typu „B” oryginalnego tekstu z XVI w. i wstępy J. Frankowski, Warszawa 1999). Przekład Wujka w kilku miejscach dostosowano do sensu zawartego w emblematycznej subskrypcji,

każdorzazowo sygnalizując odstępstwa od brzmienia przekładu w przypisie. W przypadku 1 Księgi Samuela (= 1 Księgi Królewskiej według Wulgaty), Księgi Syracha (= Księgi Eklezjastyka) i Księgi Psalmów respektowano numerację obecną w Wulgacie, a w przypisach umieszczono w nawiasach dodatkową numerację za Biblią Tysiąclecia. Udało się zidentyfikować dokładne wydania pism św. Grzegorza Wielkiego oraz św. Augustyna, z których korzystał Treter podczas pracy (odwołania w przypisach odsyłają właśnie do tych edycji). W nawiasach klamrowych umieszczono transkrypcję uwag o bibliograficznym charakterze, umieszczonych przez Tretera na marginesach. Zachowano w nich niespójność w zapisie adresów bibliograficznych właściwą dla brudnopiśmiennego charakteru szkiców. W przypadku cytatów z dzieł Grzegorza Wielkiego w aparacie wskazano zmiany względem podstawy, z której korzystał Treter. Ze względu na to, że większość subskrypcji to przepisane cytaty z komentatorów Pisma Świętego, komentarze ograniczono do minimum, wskazując przede wszystkim *similia* biblijne oraz funkcjonowanie poszczególnych symboli i motywów w tradycji emblematycznej. W przypisach wskazano również inspiracje na poziomie graficznym emblematami Claude'a Paradina oraz podobieństwa do innych dzieł Tretera.

Wykaz znaków i skrótów

- < > ..... w nawiasach trójkątnych umieszczono emendacje wydawcy
 [ ] ..... nawiasem kwadratowym oznaczano rozwinięcia skrótó
 { } ..... nawias klamrowy służy do oznaczenia marginałe zamieszczonego w rękopisie przez Tretera, w niniejszej edycji zaś wplecionego w tekst główny
 por. .... skrót stosowany w miejscach, w których Treter odbiega od przepisywanych tekstów
 uzup. wyd. ... uzupełnienie wydawcy

ALCIATO – A. Alciato, *Emblematy*, wyd. i przeł. B. Czarski, przedm. opatrzył R. Krzywy, Warszawa 2021.

AUGUSTINUS – *D. Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi [...] tomi 1–10*, Lyon: Sebastianus Honoratus, 1561.

FIZJOLOG – *Fizjologi i Aviarium. Średniowieczne traktaty o symbolice zwierząt*, przeł. i oprac. S. Kobielus, [red. E. Przybył], Kraków 2005.

FORSTNER – D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, przeł. i oprac. W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński, wyb. ilustr. i komentarz T. Łozińska, Warszawa 1990.

GREGORIUS MAGNUS – *Opera omnia, quae extant: cum Indice duplici, altero rerum, verborum, sententiarum[ue], altero locorum S. Scripturae explicatorum*, t. 1–2, Basel: Hieronymus Froben, 1550.

KOBIELUS, *Lapidarium christianum* – S. Kobielus, *Lapidarium christianum: symbolika drogich kamieni. Wczesne chrześcijaństwo i średniowiecze*, Kraków 2012.

PARADIN, SYMEON, *Heroica symbola – Heroica M. Claudii Paradini, Belliociensis canonici, et D. Gabrielis Symeonis, Symbola*, Antwerpen: Christoph Plantin, 1562.

Tomasz Treter

Szkice emblematów

1. Scriptura Sacra¹

Potest per ostium sacrae Scripturae littera designari. Nam, velut per ostium ad aeterni templi atria ducimur, dum per sacri eloquii <litteram>² ad allegoricam et spiritualem intelligentiam sublevamur. Intus quoque rex cernitur, quia promissus Redemptor humani generis in spirituali Sacrae Scripturae intelligentia invenitur {Gregorius in primum Regum, libro 3, cap[ite] 4, fol[io] 1343, aed[itio] Basil[iensis], tom[us] 2}³.

1. Pismo Święte

Przez bramę może być wyobrażona litera Pisma Świętego. Albowiem, jakby przez bramę jesteśmy wiodzeni do przedsionków wiecznej świątyni, gdy dzięki <literze> świętej wymowy dostępujemy rozumienia sensu alegorycznego i duchowego. Wewnątrz można spostrzec także króla, ponieważ obiecany Odkupiciel rodzaju ludzkiego daje się odnaleźć w duchowym poznaniu Pisma Świętego⁴ {Grzegorz [Wielki] na Pierwszą Księgę Królewską, ks. 1, rozdz. 4, s. 1343, wyd. bazylejskie, t. 2}.

¹ Por. ikon emblematu *Templi repurgatio* (TRETER, *Symbolica*, s. 91).

² <litteram> – uzup. wyd. za: GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1343A.

³ Potest [...] invenitur – GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1342D–1343A (*In primum Regum expositiones*, III 4).

⁴ Zob. 2 Kor 3,4–6: „I mamy też ufanie ku Bogu przez Chrystusa, nie iżebyśmy byli dostateczni sami z siebie co myśleć, jako sami z siebie, ale dostateczność nasza z Boga jest. Który też uczynił nas godnymi sługami Nowego Testamentu, nie literą, ale Duchem: bo litera zabija, a Duch ożywia”. Źródło porównania Odkupiciela do bramy, przez którą dostępuje się poznania, znajduje się z kolei w J 10,9: „Jam jest drzwiami [ostium]. Przez mię jeśli kto wnidzie, zbawion będzie”.

2. Gratia Spiritus Sancti⁵

Poculum inebrians gratia est Spiritus Sancti {Gregorius in primum Regum, lib[ro] 3, cap[ite] 4, fol[io] 1334}. Quae apte poculum dicitur, quia eius plenitudine electorum corda in momento inebriantur. Unde et de primis Sanctae Ecclesiae pastoribus dicitur: *Factus est repente de caelo sonus, tanquam advenientis Spiritus vehementis et replevit totam domum, ubi erant sedentes* {Act[a] Apostolorum] 2}⁶. Idem Paulo superius.

De quo nimirum poculo Propheta gloriatur, dicens: *Impinguasti in oleo caput meum et poculum meum inebrians, quam praeclarum est* {Psal[mo] 22}⁷.

2. Łaska Ducha Świętego

Upajającym napojem jest łaska Ducha Świętego {Grzegorz na Pierwszą Księgę Królewską, ks. 3, rozdz. 4, s. 1334}. Słusznie nazywa się ją napojem, gdyż swą obfitością w jednej chwili upaja serca wybranych. Stąd i o pierwszych pasterzach Kościoła świętego powiada się: *I nagle stał się z nieba szum, jakby nadchodzącego Ducha⁸ gwałtownego, i napełnił cały dom, w którym siedzieli* {Dz 2}⁹. Tenże Paweł wyżej¹⁰.

Z tego zaiste napoju chlubi się Prorok, mówiąc: *Utłuścicie olejem głowę moją, a napój¹¹ mój upajający jak wspinały jest* {Ps 22}¹².

⁵ Ikon inspirowany: PARADIN, SYMEON, *Heroica symbola*, k. 46r. (*Inter eclipses exorior*).

⁶ *Poculum [...] sedentes* – GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1334C (*In primum Regum expositiones*, III 4).

⁷ *De quo [...] praeclarum est* – GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1334C (*In primum Regum expositiones*, III 4).

⁸ *Ducha* – Treter za Grzegorzem wykorzystuje polisemię słowa *spiritus* (por. WUJEK: „wiatru gwałtownego”).

⁹ Dz 2,2: „I zstał się z prędką z nieba szum, jakoby przypadającego wiatru gwałtownego i napełnił wszystkie dom, gdzie siedzieli”. Cytat stał się podstawą dla innego emblematu w *Symbolica vitae Christi meditatio*, zob. TRETER, *Symbolica*, s. 226–227 (*Spiritus Sancti missio*).

¹⁰ Zapewne chodzi o omawiany przez Grzegorza Wielkiego we wcześniejszym rozdziale jego dzieła cytat z 2 Kor 12, w którym mowa o charyzmatkach Ducha Świętego.

¹¹ *napój* – por. WUJEK: „kielich”.

¹² Ps 22(23),5: „Nagotowałeś przed oczyma memi stół, naprzeciwko tym, którzy mię trapią. Utłuścicie olejem głowę moją, a kielich mój upajający jak kosztowny jest!”.

3. Sanctorum exempla

Cum bene proficere in sancta conversatione volumus, necessarium nobis est, ut electorum plurimorum nobis exempla colligamus. Nam et apes componere mella nequeunt, si ea in floribus variis nequaquam legunt. Bene ergo Saul a viris aliis ad alios pervenit, quia exempla sanctorum quo copiosius cernimus, melius edocemur. Flores quippe aeternorum fructuum sunt opera sanctorum, quae dum superni amoris rore perfunduntur, ex eis carpinus, unde ad nostram doctrinam et ad aliorum utilitatem repleamur {Gregorius, In I Regum, libro 4°, capite 4°. „Tulit autem...” etc.}¹³.

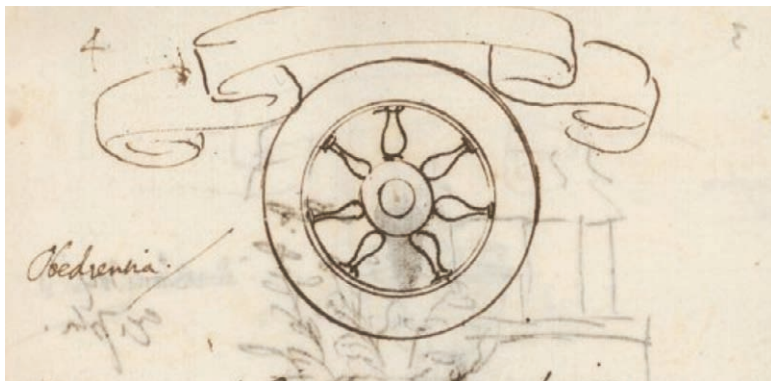
3. Przykłady świętych

Jeśli chcemy czynić postępy w obcowaniu ze świętymi, konieczne jest, abyśmy zgromadzili dla siebie jak najwięcej przykładów wybrańców Boga. Albowiem i pszczoły nie potrafią wyprodukować miodu, jeżeli nie zbiorą go z różnorodnych kwiatów. Słusznie przeto Saul¹⁴ przychodzi od jednych mężów do drugich, ponieważ – im większą liczbę przykładów świętych widzimy – tym łatwiej się na nich uczymy. Kwiatami przynoszącymi wieczne owoce są naturalnie dobre uczynki świętych, z których – dopóki zwilża je rosa niebieskiej miłości – korzystamy; stąd mamy być napełnieni ku naszemu pouczeniu i ku pożytkowi innych ludzi {Grzegorz na Pierwszą Księgę Królewską, ks. 4, rozdz. 4. „Przyniósł zaś...” itd.}.

¹³ Cum [...] repleamur – por. GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1449D–1450A (*In primum Regum expositiones*, IV 4).

¹⁴ Treter w marginale odsyła do passusu znajdującego się u Grzegorza dziewięć szpalt wcześniej (GREGORIUS MAGNUS: t. 2, szp. 1440D), zawierającego objaśnienie znaczenia wersetu 1 Krl 10,1 (1 Sm 10,1). Mowa w nim o namaszczeniu Saula tuż przed jego podróżą, podczas której prorokował w obecności wielu osób: „I wziął Samuel bańkę oliwy, i wylał na głowę jego [tj. Saula], i pocałował go, i rzekł: «Oto cię Pan pomazał za księżę nad dziedzictwem jego i wyzwolisz lud jego z rąk nieprzyjaciół jego, którzy są około niego. A ten ci znak, że cię Bóg za księżę pomazał»”.

4. Oboedientia¹⁵

Quemadmodum rota volvendo graditur¹⁶ et modo alta petit, modo inferiora, sic vita¹⁷ oboedientium, quia inferius agit quod sursum pertrahit, et sursum videt, quod inferius exhibet, quasi ad alta sublevatur et ad ima deponitur. Nam quod oboedientes inferius agunt, sursum tollunt, quia quando praelatorum iussis oboediunt, terrena sunt, quae operantur, sed de terrenis, quae faciunt, superna praemia praestolantur. Item quod sursum habent, ad terram flectunt, quia ut bene terrena agant, caelestia contemplantur, et illud solummodo operantur, quod summae illi felicitati convenire conspiciunt {Greg[orius], In prim[um] Regum, lib[ro] 4, cap[ite] 4, fol[io] 1462¹⁸}. Vide amplius in textu.

4. Posłuszeństwo

Tak jak koło, tocząc się, postępuje naprzód i już to wznosi się ku górze, już to kieruje się ku dołowi, tak życie posłusznych ludzi – ponieważ pcha w dół, co wyciąga w górę, i widzi w górze, co zwraca do dołu – jakby ku górze jest podnoszone i na dół jest ściągane. Albowiem to, co posłuszni czynią niżej, wznoszą ku górze, bo kiedy są posłuszni poleceniom przełożonych, to to, co działają, należy wprowadzić do spraw ziemskich, lecz z tych spraw ziemskich, które czynią, oczekują niebieskich nagród. Podobnie to, co mają w górze, skierowują ku ziemi, ponieważ – aby należycie wykonywać sprawy ziemskie – rozważają sprawy niebieskie i czynią tylko to, co – jak widzą – przystoi owej najwyższej szczęśliwości {Grzegorz Wielki na Pierwszą Księgę Królewską, ks. 4, rozdz. 4, s. 1462}. Szerzej patrz w tekście.

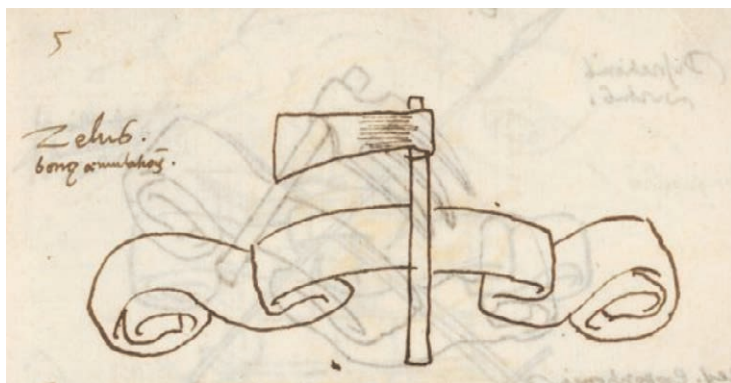
¹⁵ Ikon inspirowany: PARADIN, SYMEON, *Heroica symbola*, k. 102r. (*Fata obstant*). Por. detal w rysunku *Eruditionis parandae* w: TRETER, *Theatrum*, k. 19v.

¹⁶ *Quemadmodum rota volvendo graditur* – por. GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1462C: „Rota quidem volvendo graditur”.

¹⁷ *Vita* – GREGORIUS MAGNUS: *nimirum vita*.

¹⁸ *Quemadmodum [...] conspiciunt* – por. GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1462C–D.

5. Zelus bonae aemulationis

Securi non terram fodimus, sed ramos arborum detruncamus. Quid ergo aliud significat securis, nisi zelum bonae aemulationis? Nam, quando ad imitanda meliorum exempla succendimur, velut ramos nobis incidimus quibus ignem depellendis negligentiae nostrae frigoribus nutriamus. Hanc securem nos tenere Paulus Apostolus praecipit, dicens: *Bonum aemulamini in bono omnes* {Galat[as] 4}. Quae nimirum securis acuitur, quia eruditi fideles sicut melius agnoscunt exempla fidelium, ita et ferventius imitari concupiscunt {Gregor[ius] in primum Regum, libro 5, cap[ite] 3}¹⁹.

5. Gorliwość w dobrym naśladowaniu

Za pomocą siekiery nie skopujemy ziemi, lecz odcinamy gałęzie drzew. Cóż więc innego oznacza siekiera, jeśli nie gorliwość w dobrym naśladowaniu? Albowiem, gdy jesteśmy rozpalani do naśladowania przykładów lepszych ludzi, to tak, jakbyśmy odcinali dla siebie gałęzie, którymi moglibyśmy podsycać ogień dla odpędzenia oziębłości naszego lenistwa. Paweł Apostoł zaleca, abyśmy trzymali w rękę tę siekierę, mówiąc: *O dobro ubiegajcie się w dobrym wszyscy* {Ga 4,18}²⁰. Oczywiście siekiera ta jest zaostrzona, ponieważ wykształceni wierni – tak jak lepiej rozpoznają przykłady wiernych, tak i gorliwiej pragną je naśladować {Grzegorz Wielki na Pierwszą Księgę Królewską, ks. 5, rozdz. 3}.

¹⁹ *Securi* [...] *concupiscunt* – por. GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1462C–D.

²⁰ Ga 4,18: „A dobrego naśladowajcie zawżdy w dobrym, a nie tylko gdym jest obecny u was”.

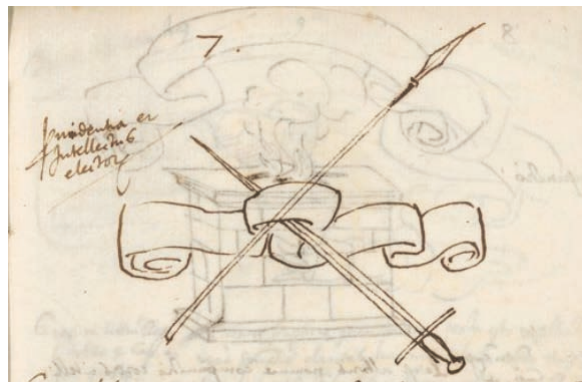
6. Discretionis virtus

Sarculum sive tridens subtilius terram fodit, ita ut non tam fodere, quam scalpere et glebas confringere cognoscatur. Quid per hoc tridens sarculum, nisi virtus discretionis exprimitur? Per quam certe dum acta vel agenda subtili consideratione discutimus, velut serendae terrae nostrae glebas in tenuem pulverem complanamus. Quod profecto sarculum tridens asseritur, quia vis discretionis non solum agenda, sed etiam cogitanda et loquenda componit. A manu quidem, corde et lingua cuncta noxia reserat, ut semen, quod terrae mentis nostrae committimus, uberem fructum ferat {Greg[orius], Expositionis libro 5, cap[ite] 3 in lib[rum] Reg[um]}²¹.

6. Cnota rozsądku

Motyka czy też trójząb kopie ziemię dokładniej – tak że słynie z tego, iż nie tyle ją przekopuje, ile rozdrapuje ją i rozbija grudki. Cóż jest wyobrażone przez tę trójzębną motykę, jeśli nie cnota rozsądku? Wszakże podczas gdy z wnikliwym namysłem roztrząsamy to, co zostało zrobione, albo to, co należy zrobić, wyrównujemy jakby grudki naszej ziemi, którą trzeba obsiać, i czynimy ją drobnym piachem. Zaiste, o tej trójzębnej motyce twierdzi się, że siła rozsądku porządkuje nie tylko to, co należy uczynić, lecz także to, co należy pomyśleć i powiedzieć. Niech przesieje raz jeszcze od ręki, serca i języka wszystko, co grzeszne, ażeby ziarno, które powierzamy ziemi naszego umysłu, wydało obfity owoc {Grzegorz Wielki, w ks. 5 Komentarza, rozdz. 3 na Pierwszą Księgę Królewską}.

²¹ Sarculum [...] ferat – por. GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1519A (*In primum Regum expositiones*, V 3).

7. Praevidentia et intellectus electorum

Per lanceam²² longe nobis obiecta perfodimus, per ensem vero vicini et fere coniuncti nobis hostes trucidantur. Bene ergo in lancea providentia electorum ostenditur, per quam occultos hostes percutiunt, antequam vicinum eorum impetum patiantur. Dum enim futuras daemonum insidias cavendo praeveniunt, velut a longe lancea feriunt, quorum vicinos ictus excipere nolunt. Unde et beatus Paulus apostolus, dum a longe armatos fornicationis spiritus cerneret, coniugalem castimoniam quasi lanceam tenuit et eos accedere propius non permisit, dicens: *Propter fornicationem unusquisque uxorem habeat et unaquaeque virum. Uxori vir debitum reddat, similiter autem uxor viro* {1 Cor[inthios] 7}. Et iterum:²³ (plura in textu exempla brevitas causa omisa sunt). Bene etiam per ensem intellectus exprimitur, quia qui pravus maligni spiritus suggestiones in praesenti tempore cognoscit et abiicit, velut vicinum et iuxta se positum hostem ferit. Qui etiam velut ense utraque parte acuto incidit, quia tam falsa bona, quam vera mala reprehendit {Greg[orius], lib[ro] 5, cap[ite] 3, Expositiones in librum 1 Regum}²⁴.

²² lanceam – GREGORIUS MAGNUS: „lanceam quippe”.

²³ Et iterum – incipit pominiętego fragmentu: „Et iterum revertimini in idipsum, ne tetent vos Sathanas propter incontinentiam vestram. Hinc etiam de semetipso ait: *Castigo corpus meum et in servitatem redigo, ne praedicans aliis reprobis efficiar. Qui enim ne reprobis fieret corpus castigaverat, nimirum lancea hostes suos, longiuscule positos ante se perfodiebat. Providentia ergo abstinentiae pro edomanda carnis libidine quasi lancea accipitur, per quam venturi hostes feriuntur*” [„I znowu wracajcie do tego samego, aby was Szatan nie kusil z powodu waszej niepowsciągliwośc. Stąd takżę sam o sobie powiada: „Ale karcę ciało moje i wpędzam w niewolę, żębym przypadkiem innym przepowiadając, sam nie został odrzucony” [1 Kor 9, 27]. Kto bowiem karcil swe ciało, aby nie stać się odrzuconym, ten przeszywał włócznią swoich wrogów, stojących daleko od niego. Zatem przewidywanie jest uważane jakby za włócznię wstrzemięźliwości do ujarzmania żądż ciała – włócznię, za pomocą której uderza się we wrogów, którzy mają nadejść].

²⁴ Per lanceam [...] reprehendit – GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1520A–B (*In primum Regum expositiones*, V 3).

7. Zdolność przewidywania i zdolność pojmowania wybrańców Boga

Za pomocą włóczni przeszywamy przeszkody, które są daleko od nas; za pomocą zaś miecza są zabijani blisko stojący i niemal złączeni z nami wrogowie. Słusznie przeto przez włócznię jest przedstawiana zdolność przewidywania wybrańców Boga, dzięki której godzą w ukrytych wrogów, zanim tamci przypuszczą na nich atak z bliska. Bo gdy, przez to, że mając się na baczności, przewidują przyszłe zasadzki demonów, jakby z daleka godzą włócznią tych, od których nie chcą doznać ataku z bliska. Stąd i św. Paweł Apostoł, gdy z daleka spostrzegł uzbrojone duchy nierządu, trzymał niczym włócznię czystość małżeńską i nie dozwalał, by podchodziły bliżej, mówiąc: *Ze względu na rozpustę, niech każdy ma swoją żonę i każda niech ma swego męża. Mąż żonie niech oddaje powinność, tak samo zaś i żona mężowi* {1 Kor 2,3}²⁵. I znowu...²⁶ (więcej przykładów w tekście zostało pominiętych dla zwięzłości wyводу). Słusznie też pod postacią miecza jest wyobrażona zdolność pojmowania, ponieważ ten, kto w obecnej chwili rozpoznaje i odrzuca nikczemne sugestie złego ducha, godzi jakby bliskiego i ustawionego obok nieprzyjaciela. Ten także odcina niby mieczem obojętnym, ponieważ odpiera zarówno fałszywe dobra, jak i prawdziwe zło {Grzegorz Wielki, ks. 5, rozdz. 3, Komentarze do Pierwszej Księgi Królewskiej}.

²⁵ 1 Kor 7,2-3: „Ale dla porubstwa, niech każdy ma swoją żonę, a każda niech ma swego męża. Mąż niechaj żenie powinność oddaje, także i żona mężowi”.

²⁶ Incipit pominiętego fragmentu, zob. wyżej przyp. 23.

8. Compunctio²⁷

Potest altaris nomine compunctio cordis intelligi. Quando enim per verbum doctoris compunctio cordis erigitur, nimirum altare Domino aedificatur. Unde et in tabernaculo foederis duo altaria fieri a Domino iussa sunt, adolendis scilicet thymiamatibus unum, alterum comburendae carnis {*Exod[us]* 27}. Primum altare foris erat, secundum intra sancta sanctorum. Altare ergo primum compunctio timoris est, altare secundum compunctio amoris. Illud quippe peccata lugentium est, istud vero ad aeterna gaudia totis desideriis inhiantium, illius lapides, recogitationes peccatorum, huius lapides meditationes perennium gaudiorum. Merito etiam altare compunctio dicitur, quia incensat. Sed cum diu pro peccatis suis unusquisque compungitur, poenitendo proficit ad usum securitatis. Nam post afflictionis tempora ardere incipit ad aeternam vitam et qui prius lugebat pro pavore supplicii, flere iam copiosius incipit pro dilatione mercedis {Gregorius in libri Regum exp[ositionibus], lib[ro] 5, cap[ite] 4, fol[io] 1546}²⁸.

8. Skrucha

Przez miano ołtarza można rozumieć skruchę serca²⁹. Kiedy bowiem dzięki słowu nauczyciela budzi się skrucha serca, bez wątpienia wznoszony jest ołtarz dla Pana. Stąd Pan nakazał, aby i w Przybytku Przymierza zbudowano dwa ołtarze – mianowicie jeden do palenia kadzideł, drugi do palenia mięsa {*Wj* 27}³⁰. Pierwszy ołtarz

²⁷ Por. ikon emblematu *Compunctio* [Skrucha] w: TRETER, *Symbolica*, s. 191 (opis ikonu: rozcięte serce z wbitymi dwoma nożami leżące na okrągłym ołtarzu, motto: „Pro peccato meo” [Za mój grzech]) oraz *Puritas mentis* [Czystość serca], *ibidem*, s. 14 (opis ikonu: płonące serce umieszczone na patery trzymanej przez *manus Dei*, motto: „Puritas mentis” [Czystość serca]).

²⁸ *Potest* [...] *mercedis* – GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1546B–C (*In primum Regum expositiones*, V 4).

²⁹ Por. TRETER, *Symbolica*, s. 15: [„wypalajmy i oczyszczajmy nasze serca ogniem pokuty, a mianowicie prawdziwą skruchą, szczerym wyznaniem grzechów i należnym zadośćuczynieniem”].

³⁰ Zob. *Wj* 27,1–8: „Uczynisz i ołtarz z drzewa setim, który będzie miał pięć łokiet wzdłuż, a także wiele wszerej, to jest kwadratowy, a trzy łokcie wwyż. Rogi zaś na czterech węgłach z niego wynidą i okryjesz je miedzią”.

znajdował się na zewnątrz, drugi – wewnątrz Świętego Świętych³¹. Zatem pierwszy ołtarz oznacza skruchę płynącą ze strachu [żał niedoskonały], drugi ołtarz oznacza skruchę wynikającą z miłości [żał doskonały]. Tamten pierwszy oznacza grzechy smucących się, ten drugi zaś tych, którzy usilnie pragną wiecznych uciech; kamienie tamtego – to rozważania grzechów, kamienie tego – to medytacje nad nieustającymi uciechami. Także i dlatego słusznie nazywa się skruchę ołtarzem, że okadza. Lecz gdy ktoś jest długo dręczony za swoje grzechy, to – czyniąc skruchę – czyni postępy w zabezpieczeniu. Albowiem po okresie udręki zaczyna płonąć miłością do życia wiecznego i ten, kto przedtem smucił się z powodu strachu przed karą, już obficie zaczyna ronić łzy z powodu odroczenia nagrody {Grzegorz Wielki w Komentarzach do Pierwszej Księgi Królewskiej, ks. 5, rozdz. 4, s. 1546}.

---

³¹ Święte Świętych (łac. *Sancta Sanctorum*) – wewnętrzne sanktuarium Świętego Przybytku, gdzie była przechowywana Arka Przymierza.

9. Doctor Ecclesiasticus

Littera³² Sacrae Scripturae quasi³³ lucernae testa est, intellectus vero spiritualis claritas luminis, oleum vero eius devotio amoris. Filius ergo lucernae est, qui verba Scripturarum libenter audit et sapienter intelligit, et quae per intellectum colligit, per affectum caritatis apprehendit. Cur itaque dicitur filius lucernae, nisi quod³⁴ de lumine nascitur lumen est? Quid enim peccatum, nisi tenebrae, quid item bonum opus, nisi lumen? Sancti enim viri dum ad ducatum Scripturarum gressus operum dirigunt, quasi ex lumine lumen accipiunt spiritualis eruditionis. Hoc quippe lumen de lumine Ioannes exprimens, ait: *Omnis, qui natus ex Deo est, non peccat, quia generatio caelestis servat eum* {1 Io[hanne] 3}. Quid est nasci de Deo, nisi cognitam in sanctis Scripturis eius voluntatem diligere? Et quid est non peccare, nisi in luce iustitiae semper consistere? Quasi enim de luce nos lucem facere volebat beatus Petrus apostolus, cum dicebat: *Habetis propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes tanquam lucernae lucenti in caliginoso loco, donec aspires dies et lucifer oriatur in cordibus vestris* {2 Pet[ro] 1}. Illi³⁵ itaque in Sancta Ecclesia lucere per exempla alii possunt, qui eruditione scripturarum et claritatem acceperunt luminis, et oleum perfectae caritatis {Gregorius in Librum Reg[um], libro 5, cap[ite] 4, fol[io] 1564}³⁶.

9. Chrześcijański nauczyciel

Litera Pisma Świętego jest niczym brzusiec lampy, poznanie zaś duchowe jest niczym blask światła, a jego oliwą jest pobożne oddanie miłości. Zatem synem lampy jest ten, kto ochoczo słucha słów Pisma Świętego i mądrze je pojmuje, a te słowa, które zbiera dzięki rozumowi, pojmuje dzięki miłości. Dlatego więc nazywa się go

³² *Littera* – GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1564B: „Littera quidem”.

³³ *quasi* – GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1564B: „quasi huius”.

³⁴ *nisi quod* – GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1564B: „nisi quia quod”.

³⁵ U GREGORIUSA MAGNUSA (t. 2, szp. 1564D) dodatkowe zdanie: „Merito igitur Abner pater meus lucerna dicitur, ipse quoque pater eius lucerna nominatur, quia illi in Sancta Ecclesia [...]”.

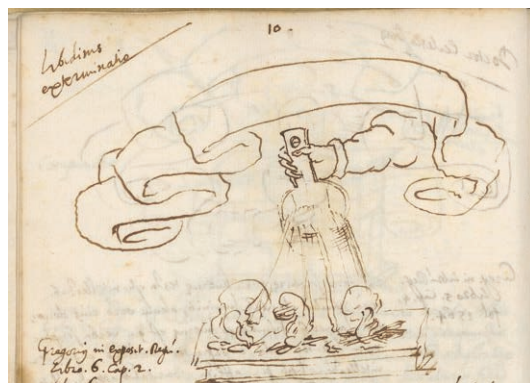
³⁶ *Littera [...] caritatis* – GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1564B–D (*In primum Regum expositiones*, V 4).

synem lampy, jeśli nie dlatego, że to, co rodzi się ze światła, jest światłem? Czym bowiem jest grzech, jeśli nie ciemnościami, czym tak samo jest dobry uczynek, jeśli nie światłem? Bo gdy święci mężowie kierują kroki swych uczynków ku wskazówkom Pism, jakby ze światła otrzymują światło duchowej wiedzy. Wydobywając tę światłość ze światłości, św. Jan powiada: *Każdy, co się z Boga narodził, nie grzeszy, ale pochodzenie od Boga zachowuje go* {1 J 5,1}³⁷. Cóż oznacza narodzić się z Boga, jeśli nie miłować Jego wolę, znaną z Pisma Świętego? I co oznacza nie grzeszyć, jeśli nie stale przebywać w świetle sprawiedliwości? Albowiem św. Piotr Apostoł chciał, żebyśmy czynili jakby światło ze światła, gdy mówił: *Macie mowę proroczą, której się trzymając jak lampy w ciemnym miejscu świecącej, dobrze czynicie, dopóki dzień nie zaświta i jutrzienka nie wszędzie w sercach waszych* {2 P 1}³⁸. Przeto w świętym Kościele mogą świecić przykładem dla innych ci, którzy – przez wiedzę o Pismach – otrzymali zarówno jasność światła, jak i oliwę doskonałej miłości {Grzegorz Wielki w komentarzu na Księgę Królewską, ks. 5, rozdz. 4, s. 1564}.

³⁷ 1 J 5,1: „Wszelki, co wierzy, iż Jezus jest Chrystusem, z Boga się narodził. A wszelki, co miłuje tego, który urodził, miłuje i tego, który z niego jest narodził”.

³⁸ Zob. 2 P 1,19 (cytat nieco zmodyfikowany przez Grzegorza Wielkiego i Tretera): „I mamy mocniejszą mowę proroczą, której się dzierżąc, jako świece w ciemnym miejscu świecącej, dobrze czynicie, ażeby dzień oświatła, a jutrzienka weszła w sercach waszych”.

10. Libidinis exterminatio³⁹

Magnus⁴⁰ ignis dispersus saepe extingui melius potest. Nam cum in unum multi carbones conveniunt, ingentem massam prunarum faciunt. Ne ergo extingvens comburatur, prunarum massa, ante sapienter dispergitur, ut per singulorum carbonum frustra velociter extingatur. Quid enim cogitationes luxuriae, quid sunt libidinosi corporis motus, nisi carbones ignis, qui nimirum si in corde aut in carne conveniunt, comburere cito possunt, extingui facile numquam possunt? Dispergatur ergo ignis⁴¹, custodiatur mens, ut immundas cogitationes dispergat, ne unam alteri adhaerere permittat. Quia enim agere non potest, ut innoxia numquam cogitet, agat quod potest, ut statim cogitationem eiiciat, quae negligenter ad mentem intrat. Sic nimirum quasi ignem maximum in carbones singulos et velociter dividit, et celeriter extinguit, si omnes flammas cogitationum sic separat, ut coniungi in mente neque per negligentiam, neque per desiderium sinat {Gregorius in exposit[ionibus] Regum, libro 6, cap[ite] 2, fol[i]o 1602}⁴².

10. Wytępienie żądy

Wielki ogień zwykle można łatwiej ugasić wówczas, gdy jest rozproszony. Bo kiedy w jednym miejscu gromadzi się wiele kawałków węgla, tworzą one ogromny stos żarzących się węgielków. Aby więc ów stos węgielków nie został doszczętnie spalony, gdy będzie gaszony – przedtem w mądry sposób rozgarnia się go, tak że węgielek po węgielku gaśnie. Czym bowiem są myśli o przepychu, czym są popędy pożądliwego ciała, jeśli nie węglami ognistymi, które – jeżeli gromadzą się w sercu albo w ciele – szybko mogą je spalić, a nigdy nie mogą z łatwością być ugasszone?

³⁹ Por. detal *Adolescentia* w: TRETER, *Theatrum*, k. 16v., oraz ikon emblematu *Misericordiae opera* [Uczynki miłosierdzia] w: TRETER, *Symbolica*, s. 167 (opis ikonu: *manus Dei* przelewa z czary wodę do miski, motto: „Cum fratre” [Z bratem]).

⁴⁰ *Magnus* – por. GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1602D: „Magnus quoque”.

⁴¹ Treter pominął urywek: GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1602D „in frustra concidatur Agag”.

⁴² *Magnus* [...] *sinat* – GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1602D–1603A (*In primum Regum expositiones*, VI 2).

Zatem niech ogień zostanie rozproszony, umysł niech będzie strzeżony, aby rozprasał nieczyste myśli, by nie dozwalał jednej nieczystej myśli przylgnąć do drugiej. A ponieważ nie może sprawić, aby był niewinny i nigdy nie myślał, niech czyni, co w jego mocy, by natychmiast wypędzić myśl, która przez zaniedbanie wciska się do umysłu. W ten sposób szybko dzieli i szybko gasi jakby największy ogień, jeżeli wszystkie płomienie myśli tak oddziela, że nie pozwala im połączyć się w umyśle – ani przez niedbalstwo, ani przez żądzę {Grzegorz Wielki w komentarzu do Księgi Królewskiej, ks. 6, rozdz. 2, s. 1602}.

11. Sacerdotis admonitiones et increpationes

Talis in Ecclesia⁴³ pastor eligendus est, qui non argui velut transgressor debeat, sed ad exemplum aliorum miris laudibus commendari. Cornu⁴⁴ telum animalium est. Auctoritas autem et increpatio summi antistitis, quid sunt aliud nisi tela? Cornu quippe feriunt, quando peccatoribus per increpationem acumina coniunguntur. Ferire etenim cornu est peccatores acute redarguere. Cornu ergo oleo impletur, quando praedicatoris sublimitas non habet asperitatem minarum, sed blandimenta favorum⁴⁵. Oleo⁴⁶ ignis accenditur: oleum doctoris amor est cordis, in quo ignis accenditur, quia in pinguedine oris virtus et gratia ardet Spiritus Sancti. Pinguedinem ergo magnae caritatis (in increpationum acumine) doctor habere debet {Greg[orius] in Regum, libro 6, cap[ite] 3, fol[i]o 1606}⁴⁷.

11. Upomnienia i przestrogi ze strony kapłana

W Kościele należy wybrać takiego duszpasterza, który by nie musiał być karcony niczym grzesznik, lecz który byłby stawiany dzięki nadzwyczajnym pochwałom za przykład dla innych. Róg stanowi broń zwierząt. Autorytet zaś oraz nagana najwyższego kapłana – czymże są innym, jeśli nie bronią? Bo przecież bodą rogami, gdy przez łajanie kierują ostre słowa do grzeszników. Albowiem bóść rogami oznacza

⁴³ *Ecclesia* – GREGORIUS MAGNUS: „sancta Ecclesia”.

⁴⁴ *Cornu* – por. GREGORIUS MAGNUS: „Cornu nanque”.

⁴⁵ Pominięty fragment: „Vel cornu oleo impletur, quando electo pastori simul datur et sublimatus culminis, et virtus unctionis, quando et sublimis gradus ascenditur, sed qui ad alta sustollitur, meritum ubertate repletur. Cornu ergo pleno sacerdotes unguuntur, qui ad summum gradum perveniunt cum plenitudine gratiarum” [Albo: róg napełniony jest oliwą, gdy wybranemu kapłanowi udzielona jest w tym samym czasie zarówno wzniosłość zaszczytów, jak i moc namaszczenia; to jest gdy dostępuje zaszczytu, lecz jednocześnie ten, kto jest wynoszony ku rzeczom wielkim, napełniony jest obfitością zasług. A zatem rogami pełnymi oliwy są namaszczani kapłani, którzy dochodzą do najwyższej godności, zachowując przy tym pełnię łask] (GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1606C).

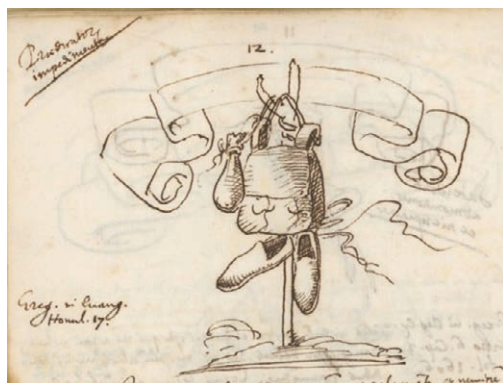
⁴⁶ *Oleo* – por. GREGORIUS MAGNUS: „Quia ergo pinguedinem”.

⁴⁷ *Talis [...] debet* – GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 1606B–D (*In primum Regum expositiones*, VI 2).

ostro ganić grzeszników. Róg zatem jest napełniony oliwą⁴⁸, gdy wzniosłość głosiciela Ewangelii nie zawiera w sobie surowości gróźb, lecz powab życzliwości. Od oliwy rozpala się ogień: oliwą nauczyciela jest miłość serca; rozpala się w nim ogień, ponieważ w obfitości ust płonie cnota i łaska Ducha Świętego. Nauczyciel więc (wśród ostrości połajanek) winien mieć dostatek wielkiej miłości {Grzegorz Wielki w komentarzu na Księgę Królewską, ks. 6, rozdz. 3, s. 1606}.

---

⁴⁸ Grzegorz Wielki w cytowanym przez Tretera fragmencie omawia rozdział 1 Krl 16 (1 Sm 16), który rozpoczyna się od opisu rogu z oliwą (w. 1): „I rzekł Pan do Samuela: «Pókiż płaczesz Saula, gdyżem go ja odrzucił, aby nie królował nad Izraelem? Napełni róg twój oliwą a pódź, że posłę do Isaj Betlejemczyka, bom sobie opatrzył króla między synmi jego»”.

12. Praedicatoris impedimenta

Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta, et neminem per viam salutaveritis {Luc[a] 10}. Haec verba⁴⁹ si quis per allegoriam velit intelligi, in sacculo pecunia clausa est. Pecunia vero clausa est sapientia occulta. Qui igitur sapientiae verbum habet, sed hoc erogare proximo negligit, quasi pecuniam in sacculo ligatam tenet. Unde scriptum est: *Sapientia abscondita et thesaurus occultus, quae utilitas in utrisque* {Eccle[siastico] 41}. Quid vero per peram, nisi onera saeculi, et quid hoc loco per calceamenta, nisi mortuorum operum exempla signantur? Qui ergo officium praedicationis suscipit, dignum non est, ut onus secularium negotiorum portet, ne dum hoc eius colla deprimit, ad praedicanda caelestia non assurgat. Nec debet stultorum operum exempla conspiciere, ne sua opera quasi ex mortuis pellibus credat munire. Sunt enim multi, qui pravitatem suam ex alienis pravitatibus tuentur. Quia enim alios talia fecisse considerant, se haec facere licenter putant. Hi quid aliud faciunt, nisi pedes suos ex mortuorum animalium munire pellibus conantur? Omnis vero, qui salutatur in via, ex occasione salutatur itineris, non ex studio optandae eiusdem salutis. Qui igitur non amore aeternae patriae, sed praemiorum ambitu salutem audientibus praedicat, quasi in itinere salutatur, quia ex occasione et non ex intentione salutem audientibus exoptat {Gregor[ius] in Evang[elia] Homil[ia] 17}⁵⁰.

12. Przeszkody stojące na drodze głosiciela Ewangelii

Nie noście trzosa ani torby podróźnej, ani butów, a nikogo po drodze nie pozdrawiajcie {Łk 10}⁵¹. Jeśliby kto chciał rozumieć te słowa w sensie alegorycznym – w trzosie ukryte są pieniądze. Ukryte zaś pieniądze oznaczają tajemną mądrość. Kto zatem posiada słowo mądrości, lecz nie troszczy się o to, aby rozdać je bliźniemu – jakby trzymał pieniądze związane w trzosie. Dlatego napisano: *Mądrość bowiem zakryta*

⁴⁹ *Haec verba* – por. GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 376D: „Quae si quis verba”.

⁵⁰ *Haec [...]* exoptat – GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 376D–377B (*Homiliae in Evangelia*, XVII).

⁵¹ Łk 10,4: „Nie noścież mieszka ani tajstry, ani butów, a żadnego w drodze nie pozdrawiajcie”.

i skarb niewidziany, cóż za pożytek z obojga? {Ekli 41}⁵² Cóż tedy oznacza torba podróżna, jeśli nie ciężary życia doczesnego i cóż w tym miejscu oznaczają buty, jeśli nie przykłady martwych uczynków? Stąd nie godzi się, aby ten, kto bierze na siebie obowiązek głoszenia Ewangelii, dźwigał ciężar świeckich spraw, ażeby – jak długo ów ciężar przygniata jego kark – nie mógł podjąć się głoszenia królestwa niebieskiego. I nie powinien patrzeć na uczynki głupich ludzi, ażeby przypadkiem nie uwierzył, że – niby skórami martwych zwierząt – ochroni nimi swoje działania. Jest bowiem wielu takich, którzy żywią swą nieprawość nieprawością innych ludzi. Ponieważ biorą pod uwagę, że inni dopuścili się czegoś tak niegodziwego, uważają, iż im samym wolno to uczynić. Cóż innego czynią, jeśli nie próbują ochronić swoje nogi skórami martwych zwierząt? Każdy zaś, kto pozdrawia w drodze, pozdrawia z przypadku, nie zaś dlatego, że pragnie życzyć tego właśnie zdrowia. Kto więc przepowiada słuchającym go zbawienie, kierowany nie miłością do wiecznej ojczyzny, lecz chęcią nagród, ten jakby w drodze pozdrawia – bo z przypadku, a nie z zamiśłu pragnie zbawienia słuchaczy {Grzegorz Wielki w homilii 17 na Ewangelię}.

⁵² Ekli (Syr) 41,17: „Zachowajcie, synowie, karność w pokoju, mądrość bowiem zakryta a skarb niewidziany, cóż za pożytek obojga?”.

13. Impaenitentium vindicta

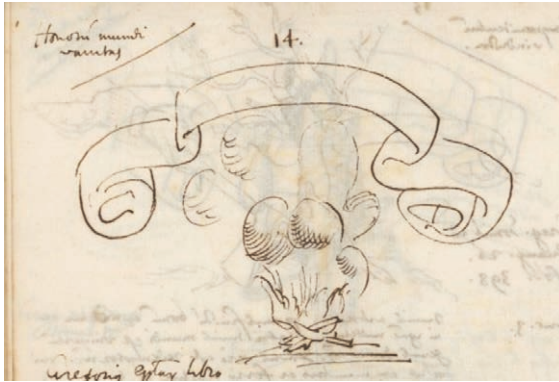
Omnis arbor non faciens fructum bonum excidetur et in ignem mittetur {Luc[a] 3}. Arbor huius mundi est universum genus humanum, securis vero est Redemptor noster, qui velut ex manubrio et ferro tenetur ex humanitate, sed incidit ex divinitate. Quae videlicet securis iam ad radicem arboris posita est, quia etsi per patientiam expectat, videtur tamen, quid factura est. Omnis enim arbor non faciens fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur, quia unusquisque perversus paratam citius Gehennae concremationem invenit, qui hic fructum boni operis facere contemnit {Greg[orius], Homil[ia] in Evang[elia] 20, fol[io] 398.}⁵³.

13. Zemsta na tych, którzy nie czynią pokuty

Wszelkie drzewo nie rodzące owocu dobrego będzie wycięte i w ogień wrzucone {Łk 3}⁵⁴. Drzewem jest cały rodzaj ludzki na tym świecie, siekierą zaś jest nasz Odkupiciel, którego człowieczeństwo jest jakby trzon siekiery i żelazna głowica, lecz to Jego boskość jest tą, która odcina. Siekiera ta jest już przyłożona do korzenia drzewa, ponieważ nawet jeśli czeka ona cierpliwie, jest jednak jasne, co uczyni. Wszelkie bowiem drzewo nie rodzące owocu dobrego będzie wycięte i w ogień wrzucone, gdyż każdy przewrotny człowiek, który nie dba o to, by wydawać na tym świecie owoc dobrego działania, znajdzie prędzej ogień piekła przygotowany dla niego {Grzegorz Wielki, Homilia na Ewangelię, 20, s. 398}.

⁵³ *Omnis [...] contemnit* – GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 398D–399A (*Homiliae in Evangelia*, XX).

⁵⁴ Łk 3,9: „Boć już siekiera do korzenia drzew jest przyłożona. A przetoż wszelkie drzewo nie rodzące owocu dobrego będzie wycięte i w ogień wrzucone”.

14. Honorum mundi vanitas

Fumus⁵⁵ ascendendo deficit et sese dilatando evanescit. Sic videlicet fit, cum peccatoris vitam praesens felicitas comitatur. Quia unde ostenditur ut altus sit, inde agitur ut non sit {Gregorius ep[iscopu]s libro 1, cap[itu]lo 5, fol[io] 642}⁵⁶.

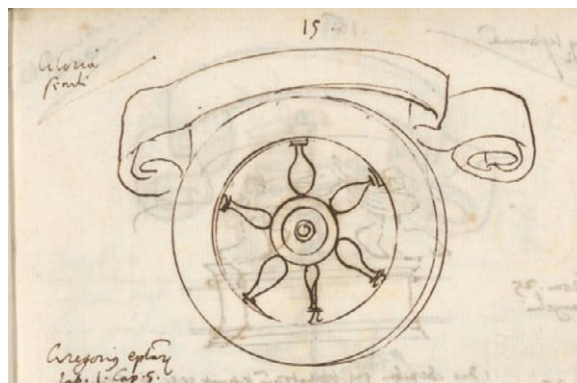
14. Marność zaszczytów tego świata

Dym, wznosząc się ku górze, zanika i rozchodząc się, całkowicie ginie⁵⁷. Tak się mianowicie dzieje, gdy życiu grzesznika towarzyszy chwilowe szczęście, ponieważ to, dzięki czemu zdaje się być wywyższony, sprawia zarazem, że taki nie jest {Grzegorz Wielki w 1. księdze listów, rozdz. 5, s. 642}.

⁵⁵ *fumus* – GREGORIUS MAGNUS: „fumus quippe”.

⁵⁶ *Fumus [...] non sit* – por. GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 642B–C (*Epistola V. Gregorius Theoctistae sorori imperatoris*).

⁵⁷ Zob. Ps 36(37),20: „Abowiem grzesznicy zaginą, a nieprzyjaciele Pańscy, skoro będą uczczeni i wyniesieni, ustawając, jako dym ustaną” Por. TRETER, *Symbolica*, s. 18 (ikon: ognisko, od którego dymu uciekają pszczoły): „[...] omnes praetera saeculi voluptates et illecebrae prorsus relinquendae: quae quanto turpiores sunt et brevius durant, tanto melius fumo possunt assimilari, qui et impurus est, et facile perit” [[...] wszelkie żądze i pokusy życia doczesnego, które – im są haniebniejsze i im krócej trwają – tym łatwiej mogą być porównane do dymu, który zarówno jest brudny, jak i łatwo ulatuje].

15. Gloria saeculi⁵⁸

Rota⁵⁹ ex posteriori parte attollitur et in anterioribus cadit. Posteriora bona⁶⁰ sunt praesentis mundi, quae relinquimus; anteriora vero sunt aeterna et permanentia, ad quae vocamur, Paulo attestante, qui ait: *Quae retro sunt oblitus, in ea, quae sunt priora me extendens* {[Ad] Phill[ippenses] 3}. Peccator ergo, cum in praesenti vita profecerit, ut rota ponitur {Psal[mo] 82}, quia in anterioribus corruens, ex posterioribus elevatur. Nam, cum in hac vita gloriam percipit, quam relinquit, ab illa cadit, quae post hanc venit {Gregorius, Epistolarum lib[ro] 1, cap[ite] 5, fol[io] 642}⁶¹.

15. Chwała życia doczesnego

Koło podnosi się w tylnej części, a opada w przedniej. Tylna część oznacza dobra obecnego świata, które zostawiamy, zaś przednia część oznacza dobra wieczne i trwałe, do których jesteśmy powołani, jak poświadczą św. Paweł, który powiada: *Zapominając o tym, co poza mną jest, z natężeniem dążąc do tego, co przede mną* {Flp 3}⁶². Grzesznik zatem, ponieważ szedł naprzód w obecnym życiu, podobny jest kołu, gdyż upadając z przodu, jest podnoszony z tyłu {Ps 82}⁶³. Albowiem, gdy w tym życiu odbiera chwałę, którą zostawia, od tej się oddala, która po niej przychodzi.

⁵⁸ Ikon inspirowany: PARADIN, SYMEON, *Heroica symbola*, k. 102r. (*Fata obstant*). Por. detal w rysunku *Eruditionis parandae*, w: TRETER, *Theatrum*, k. 19v.

⁵⁹ Rota – GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 642B: „Rota quippe”.

⁶⁰ *Posteriora bona* – GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 642B: „Posteriora autem nobis bona”.

⁶¹ Rota [...] venit – por. GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 642B–C.

⁶² Flp 3,13–14: „jać nie rozumiem, iżbych uchwycił. Lecz jedno tego, co nazad jest, zapamiętywając, a do tego wprzód wyciągając się”.

⁶³ Zob. Ps 82(83),14: „Boże mój, połóż je jako koło i jako źdźbło przed wiatrem”. Grzegorz Wielki omawia ten werset chwilę wcześniej, zob. GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 642B, zob. także wyżej emblemat 14 *Honorum mundi vanitas*.

16. Utrumque Testamentum

Duo cherubim, quae propitiatorium tegunt, sese invicem aspiciunt versis vultibus in propitiatorium {*Exod[odus] 25*}. Cherubim plenitudo scientiae dicitur. Et quid per duo cherubim, nisi utraque testamenta signantur? Quid vero per propitiatorium, nisi incarnatus Dominus figuratur, de quo Ioannes ait: *Ipse est enim propitiatio pro peccatis nostris* {*Ioannes 2*}. Et dum Testamentum Vetus hoc faciendum denuntiat, quod Testamentum Novum de Domino factum clamat, quasi utraque cherubim se invicem aspiciunt, dum vultus in propitiatorium vertunt, quia dum inter se positum incarnatum Dominum vident, a suo aspectu non discrepant, quae dispensationis eius mysterium concorditer narrant {*Greg[orius] hom[ilia] 25 in Evang[elia]*}⁶⁴.

16. Jeden i drugi Testament

Dwa cheruby, które zakrywają przebłagalnię⁶⁵, spoglądają na siebie nawzajem, zwróciwszy swe oblicza ku przebłagalni {*Wj 25*}⁶⁶. Cherubin jest nazywany pełnią wiedzy. A cóż oznaczają dwa cherubiny, jeśli nie jeden i drugi Testament? Co zaś przedstawia przebłagalnia, jeśli nie wcielonego Pana, o którym powiada Jan: *Sam jest bowiem ubłaganiem za grzechy nasze* {*1 J 2*}?⁶⁷ I podczas gdy Stary Testament zapowiada, że to stanie się z Panem, co – jak poświadcza Nowy Testament – stało się z Nim, jakby oba cheruby spoglądają na siebie nawzajem, gdy zwracają swe oblicza ku przebłagalni, ponieważ – dopóki widzą położonego między nimi wcielonego Pana – nie mają sprzeczności co do Jego postaci te, które zgodnie opowiadają tajemnicę Jego wcielenia {*Grzegorz Wielki w homilii 25. na Ewangelię*}.

⁶⁴ Duo [...] narrant – por. GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 424A–B (*Homiliae in Evangelia*, XXV).

⁶⁵ przebłagalnię – tj. wieko Arki Przymierza, tzw. wieko miłosierdzia (hebr. *hakapporet*).

⁶⁶ Zob. *Wj 25,10–15*: „Ktokolwiek między wami mądry jest, niech przyjdzie i czyni, co Pan rozkazał, to jest przybytek i dach jego, i przykrycie, pierścienie i deski z drążkami, kołki i podstawki, skrzynię i drążki, ubłagalnią i zasłonę, którą przed nią zapuszczają, stół z drążkami i z naczyniem, i z chlebem pokładnym, lichtarz ku trzymaniu światła, naczynie jego i lampy, i oliwę na posiłek ognia”.

⁶⁷ *1 J 2,2*: „on jest ubłaganiem za grzechy nasze. A nie tylko za nasze, ale i za wszęgo świata”.

17. Christi victoria de Sathana⁶⁸

Numquid capies Leviathan hamo? {Iob 40} Per Leviathan vetus ille devorator humani generis designatur: qui dum se divinitatem homini addere spondit, immortalitatem sustulit. In hamo autem esca ostenditur, aculeus occultatur. Hunc ergo Pater omnipotens hamo coepit, quia ad mortem illius unigenitum Filium incarnatum misit, in quo et caro passibilis videri posset, et divinitas impassibilis videri non posset. Cumque in eo serpens iste per manus persequentium escam corporis momordit, divinitatis illum aculeus perforavit. Prius vero eum in miraculis Deum cognoverat, sed de cognitione sua ad dubitationem cecidit, quando hunc passibilem vidit. Quasi hamus ergo fauces glutientis tenuit, dum in illo esca carnis patuit, quam devorator appeteret, et divinitas passionis tempore latuit, quae necaret. In hamo ergo eius incarnationis captus est, quia dum in illo appetiit escam corporis, transfixus est aculeo divinitatis. Ibi quippe inerat humanitas, quae se ad devoratorum duceret⁶⁹, ibi divinitas, quae perforaret, ibi aperta infirmitas, quae provocaret: ibi occulta virtus, quae raptoris faucem transfigeret. In hamo igitur raptus est, quia inde interiit, unde momordit {Greg[orius] homil[ia] 25 in Evang[elia]}⁷⁰.

17. Zwycięstwo Chrystusa nad Szatanem

Czy Lewiatana chwycisz na wędkę? {Hi 40}⁷¹ Pod postacią Lewiatana jest wyobrażony ów odwieczny pożeracz rodzaju ludzkiego: on, podczas gdy przyrzekł, że przysporzy człowiekowi boskości, zabrał mu nieśmiertelność. W wędce widoczna jest przynęta, a ukryty jest haczyk. Jego więc Ojciec Wszechmogący złapał na wędkę, ponieważ do uśmiercenia go posłał jednorodzonego Syna Wcielonego, w którym zarówno można było zobaczyć ciało podlegające cierpieniu, jak i nie

⁶⁸ Por. detal w rysunku *Adolescentia* w: TRETER, *Theatrum*, k. 16v.

⁶⁹ *quae se ad devoratorum duceret* – GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 427A: „quae devoratorum ad se duceret”.

⁷⁰ *Numquid [...] momordit* – por. GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 427A (*Homiliae in Evangelia*, XXV).

⁷¹ Hi 40,20: „Aza będziesz mógł wyciągnąć Lewiatana wędką a powrozem uwiążesz język jego?”.

można było zobaczyć boskości niepodlegającej cierpieniu. I gdy w Nim ów wąż, przez ręce prześladowców, połknął przynętę ciała, przebił go haczyk boskości. Pierwej zaś rozpoznał Go jako Boga w cudach, lecz ze swego poznania popadł w powątpiewanie, skoro zobaczył, że podlega On cierpieniu. Jakby wędka więc trzymał Syn gardziel połykającego, dopóki była w Nim widoczna przynęta ciała, ku której zmierzał pożeracz, i dopóki kryła się w Nim na czas cierpienia boskość, która zabijała. Zatem Szatan został schwyty na wędkę Jego wcielenia, ponieważ – podczas gdy godził w Nim na przynętę ciała – został przebity na wylot haczykiem boskości. Tam przecież mieściło się człowieczeństwo, które miało przywieść ku sobie pożeracza; tam mieściła się boskość, która miała go przekłuć; tam była jawna słabość, która miała prowokować; tam była ukryta moc, która miała przebić na wylot gardziel grabieżcy. Został więc złapany na wędkę, ponieważ od-tąd przepadł, odkąd połknął haczyk.

18. Prudentia simplex⁷²

Placere Deo aut simplicitas sine zelo, aut zelus sine simplicitate non potest⁷³. Hinc ipsa Veritas dicit: *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae* {Matth[aeus] 10}. Qua in re notandum est quod discipulos suos nec de columba sine serpente, nec de serpente sine columba voluit Dominus admonere: quatenus et columbae simplicitatem astutia serpentis accenderet et serpentis astutiam columbae simplicitate temperaret. Hinc Paulus ait: *Nolite pueri effici sensibus* {1 Cor[inthios] 14}. Ecce prudentiam serpentis audivimus; nunc de simplicitate columbae moneamur: *Sed malitia parvuli estote* {Greg[orius] in Evang[elia] homil[ia] 30}⁷⁴.

18. Pełna prostoty roztropność

Bogu nie może podobać się ani prostota bez gorliwości, ani gorliwość bez prostoty. Z tego powodu sama Prawda mówi: *Bądźcie więc roztropni jak węże, a prości jak gołębicze* {Mt 10}⁷⁵. Tu trzeba zauważyć, że Pan nie zechciał zalecać swoim uczniom ani gołębiczy bez węża, ani węża bez gołębiczy: albowiem zarówno przebiegłość węża miała pobudzać prostotę gołębiczy, jak i prostota gołębiczy miała hamować przebiegłość węża. Stąd Paweł powiada: *Nie bądźcie dziećmi w rozumieniu* {1 Kor 14}⁷⁶. Oto usłyszeliśmy o roztropności węża; teraz bądźmy poczeni o prostocie gołębiczy: *Ale bądźcie dzieciątkami w złości* {Grzegorz Wielki na Ewangelię homilia 30}⁷⁷.

⁷² Por. detal w rysunku *Prudentia* w: TRETER, *Theatrum*, s. 106v.

⁷³ *Non potest* – por. GREGORIUS MAGNUS: „potest”.

⁷⁴ *Placere [...] estote* – GREGORIUS MAGNUS, t. 2, szp. 453B–C (*Homiliae in Evangelia*, XXX).

⁷⁵ Mt 10,16: „Oto ja was posyłam jako owce między wilki: bądźcież tedy mądrymi jako węzowie, a prostymi jako gołębicze”.

⁷⁶ 1 Kor 14,20a: „Bracia, nie zstawajcie się dziećmi rozumem”.

⁷⁷ 1 Kor 14,20b: „bądźcie dziećmi złością, a rozumem doskonałymi bądźcie”.

19. Dilectio mutua

Dilectionis officium est invicem onera nostra portare. Sed hoc officium quod sempiternum non est perducet sane ad beatitudinem aeternam, in qua nulla erunt nostra onera, quae invicem portare iubeamur. Nunc vero, cum in hac vita, id est in hac via sumus, onera invicem nostra portemus, ut ad eam vitam quae caret omni onere pervenire possimus. Sicut enim de cervis nonnulli talium cognitionum studiosi scripserunt, cum fretum ad insulam transeunt pascuarum gratia, sic se ordinant, ut onera capitum suorum, quae gestant in cornibus super invicem portent, ita ut posterior super anteriorem cervice proiecta caput collocet. Et quia necesse est unum esse, qui caeteros praecedens, non ante se habeat cui caput inclinet, vicibus id agere dicuntur: ut lassatus sui capitis onere ille, qui praecedit post omnes redeat et ei succedat cuius ferebat caput, cum ipse praeiret. Ita invicem onera sua portantes, fretum transeunt, donec veniant ad terrae stabilitatem. Istam fortasse cervorum naturam intel^lerat⁷⁸ Salomon, cum ait: *Cervus amicitiae et pullus gratiarum tuarum colloquantur tecum*. Nihil enim sic probat amicum, quemadmodum oneris amici portatio⁷⁹ {Augustinus in libro octoginta trium Quaestionum Evang[e]l[iorum] 71. Tomi quarto, parte 1, fol[io] 812 et tomi 8, parte 1, fol[io] 446 in expositione Psalmi 41} etc.

19. Wzajemna przyjaźń

Obowiązkiem przyjaźni jest wzajemne dźwiganie naszych ciężarów. Lecz obowiązek ten, który nie trwa wiecznie, doprowadzi nas z pewnością do wiecznej szczęśliwości, gdzie nie będzie żadnych naszych ciężarów, które mielibyśmy nakazane wzajemnie dźwigać. Teraz jednak, gdy jesteśmy w tym życiu, to jest na tej drodze, dźwigajmy wzajemnie nasze ciężary, abyśmy mogli dojść do owego życia, które

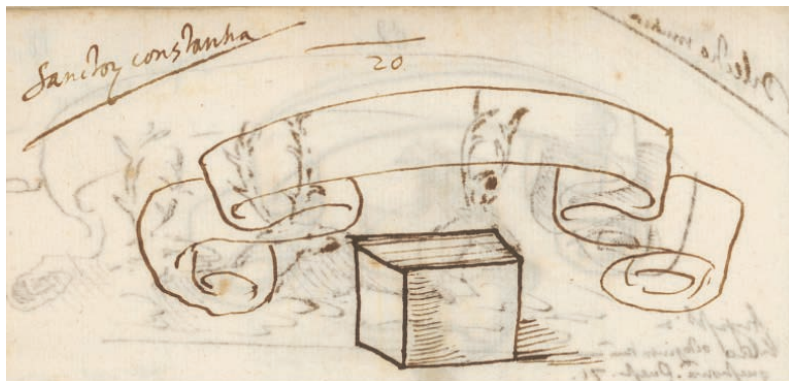
⁷⁸ W rękopisie „interat”.

⁷⁹ *Dilectionis* [...] *portatio* – zob. AUGUSTINUS, t. 4, cz. 1, s. 812 (*De diversis quaestionibus*, LXXI). Zob. też AUGUSTINUS, t. 8, s. 446 (*In Psalmum 41 enarratio*).

jest wolne od wszelkiego ciężaru. Bo tak jak niektórzy, obeznani z tym tematem, napisali o jeleniach, że gdy w poszukiwaniu pokarmu przeprawiają się przez cieśninę, to ustawiają się w ten sposób, że ciężar swoich głów, który mają na porożach, dźwigają wzajemnie do góry, tak iż jeleni znajdujący się z tyłu, wysunąwszy naprzód głowę, kładzie ją na tym, który znajduje się z przodu. A ponieważ z konieczności jest jeden, który – poprzedzając pozostałe – nie może mieć przed sobą jelenia, ku któremu mógłby skłonić głowę, podobno robią to na zmianę: tak, że znużony ciężarem swojej głowy ten, który poprzedzał, cofa się za wszystkie jelenie i następuje po nim ten, którego głowę niósł, gdy sam szedł przodem. W ten sposób niosąc swoje ciężary, przeprawiają się przez cieśninę, do tego czasu aż staną twardo na ziemi⁸⁰. Zapewne o tej naturze jeleni myślał Salomon, gdy rzekł: *Jeleń przyjaźni i jelonek twych łask przebywają z tobą*⁸¹. Albowiem nic tak nie świadczy, że ktoś jest przyjacielem, jak to, że dźwiga ciężar przyjaciela {Augustyn w księdze osiemdziesięciu trzech Komentarzy do Ewangelii, 71. W tomie czwartym, części pierwszej, s. 912, i tomie ósmym, części pierwszej, s. 446, w komentarzu do Psalmu 41} itd.

⁸⁰ Nawiązanie do obserwacji zawartej w *Historii naturalnej* Pliniusza, wedle której jelenie, przeprawiając się przez wody, płyną w linii tak, że głowa jednego jelenia znajduje się na grzbiecie tego, który jest przed nim: „Morza przepływają stadami w długim rzędzie, tak iż głowy kładą na tyły płynących przed sobą, a te udają się znowu w tył z kolei. [...] Nie widzą one ziemi, lecz płyną za wędchem ku niej” (PLINIUS, *Historia naturalis*, t. 3, s. 253 [VIII, 50]).

⁸¹ Zob. Prz 5,19: „łani namilsza i jelonek najwdzięczniejszy, piersi jej niech cię upajają na każdy czas, a w miłości jej kochaj się ustawicznie”.

20. Sanctorum constantia

Quadratum in quacunque parte posueris, fortiter stat: et sancti in quibuslibet tentationibus stabiles permanent, non adversitatibus, non prosperitatibus cedunt {Aug[ustinus] in Dialogo Sexaginta quinq[ue] Quaestionum. Quest[io] 52. Vide tom[i] 4 partem primam, fol[io] 949}⁸².

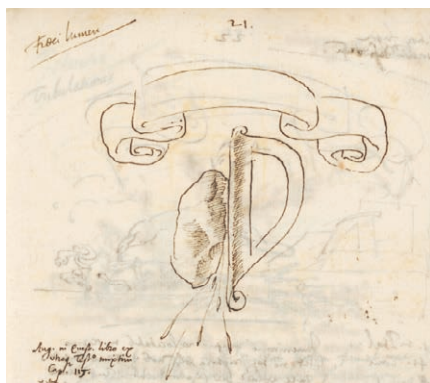
20. Stałość świętych

Sześcian (na którąkolwiek stronę go obrócisz) stoi mocno⁸³: tak i święci wobec jakichkolwiek pokus stoją niewzruszeni, nie ustępują ani przed przeciwnościami, ani w powodzeniu {Augustyn, Dialog sześćdziesięciu pięciu zagadnień⁸⁴. Zagadnienie 52. Zobacz tom 4, część 1, s. 949}.

⁸² *Quadratum [...] cedunt* – AUGUSTINUS, t. 4, cz. 1, s. 949 (*De diversis quaestionibus*, LII, 65).

⁸³ Sześcian był symbolem stałości, który przeciwstawiano łatwo toczącej się kuli – atrybutowi Fortuny. Zob. ALCIATO, nr 98 (*Ars naturam adiuvans*). Augustyn zalecał, aby chrześcijanie byli jak ciosane kamienie, które na jakąkolwiek stronę obrócone stoją stabilnie. Tak zachowywać się ma również chrześcijanin atakowany przez pokusy. Ciosane kamienie uznawano także za symbol świętych. Doskonali ludzie, którzy dostępują zbawienia, są wygładzeni niczym ciosy kamienne przez cztery cnoty kardynalne: roztropność, męstwo, sprawiedliwość i wstrzemięźliwość, z których zbudowano również mury niebiańskiej Jerozolimy (zob. KOBIELUS, *Lapidarium christianum*, s. 53–54).

⁸⁴ Dzieło przypisywane św. Augustynowi.

21. Fidei lumen⁸⁵

Ita est natura hominum sicut lapis, qui cum ignem non habet in substantia, habet tamen in potentia, ut opere creet quod non videtur habere, quia non existit, sed quasi in semine, ita est in potentia, ut per exercitium generetur, et si defuerit exercitium non sit; quia et semen nisi exerceatur, non generat, sed ipsum solum manet. Accessio ergo facit ut generet. Ita et homo fidem non habet in natura, sed semen fidei habet, quod nisi fuerit provocatum et excitatum, fructum non dabit, id est, fidem non habebit {Aug[ustinus] in Quest[ionum] libro ex utroque Test[ament]o mixtim cap[ite] 115. Vide tomi quarti partem secundam, fol[io] 197}⁸⁶.

21. Światło wiary

Natura ludzi jest jak kamień, który – choć nie ma ognia w swej naturze – to jednak ma go w możliwości, aby wysiłkiem stworzyć to, czego zdaje się nie mieć, ponieważ nie istnieje, lecz jest jakby w nasieniu – w ten sposób jest w możliwości, aby zrodziło się w trudzie⁸⁷; a gdyby zabrakło trudu, nie istniałoby; ponieważ i nasienie, jeśli nie będzie uprawiane, nie rodzi, ale pozostaje samo jedno. Coś dodatkowego zatem sprawia, że rodzi. Tak i człowiek nie ma wiary w naturze, lecz posiada nasienie wiary, które – jeżeli nie zostanie zachęcone i pobudzone – nie przyniesie owocu, to jest, nie będzie miało wiary {Augustyn, w Księdze zagadnień wziętych łącznie ze Starego i Nowego Testamentu, rozdz. 115. Zob. tom 4, część 2, s. 197}.

⁸⁵ Por. ikon emblematu *Verbi Dei intelligentia* w: TRETER, *Symbolica*, s. 49 (opis ikonu: ręce Boga pocierają żelazo i krzemień, wykrzesując iskrę, która rozpala ogień poniżej przedstawiony na płycie). Treter w tym emblemacie porównuje iskrę rozpalającą ogień do słowa Bożego, kamień – do ksiąg Pisma Świętego (Ps 102[101], 14–15), żelazo zaś – do uczonych w Bożym Prawie (*Doctor legis divinae*). Pocieranie krzemienia o kamień skutkuje wydobywaniem doktryny duchowej (TRETER, *Symbolica*, s. 50).

⁸⁶ *Ita [...] habebit* – AUGUSTINUS, t. 4, cz. 2, s. 197 (*De diversis quaestionibus*, CXV).

⁸⁷ Uznawano, że krzemień zawiera w sobie ogień, który ujawnia się dopiero wtedy, gdy się go mocno uderzy. Podobnie w człowieku ma być złożone naturalne światło wiedzy, wydobywane i aktywizowane dopiero za sprawą nauk nauczycieli, którzy je rozpalają. Zob. KOBIELUS, *Lapidarium christianum*, s. 132.

22. Vitorum fuga

Invenimus insigne velocitatis in cervo, sed non hoc Scriptura solum nos in cervo considerare voluit, sed et aliud. Audi quid aliud est in cervo. Serpentes necat et post serpentium interemptionem maiori siti inardescit, peremptis serpentibus ad fontes acrius currit. Serpentes vitia tua sunt, consume serpentes iniquitatis, tunc amplius desiderabis fontem veritatis {Aug[ustinus] in Psal[mum] 41, tomi 8, parte 1, fol[io] 446}⁸⁸.

22. Ucieczka przed występkami

W jeleniu odnajdujemy wzór chyżości, jednak Pismo Święte nie chciało, abyśmy tylko to rozważali w jeleniu, lecz i coś innego. Posłuchaj, co innego jest w jeleniu. Zabijają węże i po tym, jak je zgładzi, odczuwa większe pragnienie; po zgładzeniu węży energiczniej biegnie ku źródłom⁸⁹. Węże oznaczają twoje występki, zniwecz węże grzechu, wówczas będziesz bardziej pragnął źródła prawdy {Augustyn na Psalm 41, tom 8, część 1, s. 446}.

⁸⁸ *Invenimus [...] veritatis* – AUGUSTINUS, t. 8, cz. 1, s. 446 (*In Psalmum 41 enarratio*).

⁸⁹ Zob. Ps 41–42(42–43),2: „Jako pragnie jelen do źródeł wodnych, tak pragnie dusza moja do ciebie, Boże!”. Jeleń stanowi symbol poszukiwania Boga. Według bestiariuszy jelenie są wrogami węży. Kiedy jelenie są chore lub słabe, wyciągają węże z ich kryjówek i zjadają je, pokonując ich trucizną i tym samym się odnawiając (zob. FIZJOLOG, s. 68: „gdy jelen stwierdzi gdzie obecność węża, napelnia swój pysk wodą i wlewa ją do nory, a wyciągnąwszy węża na zewnątrz oddechem pyska, traktuje go racicami i zabija. Podobnie Pan nasz, Jezus Chrystus, widząc nieprzyjaciela, szatana, przebywającego w każdym ludzkim rodzie, ma w sobie samym źródło Boskiej mądrości, której wymowy nie może ścierpieć starodawny smok”).

23. Tribulationes

Sicut⁹⁰ sub uno igne aurum rutilat, palea fumat et sub eadem tribula stipulae comminuuntur, frumenta purgantur, nec ideo cum oleo amurca confunditur, quia eodem praeli pondere exprimitur, ita una eademque vis irruens bonos probat, purificat et eliquat, malos damnat, vastat, exterminat⁹¹.

Aug[ustinus], de civit[ate] Dei, lib[er] I, cap[ut] 8

23. Utrapienia

Tak jak w tym samym ogniu jasno błyszczy próbowane złoto i dymi się palona słoma i jak ta sama deska do młócenia ściera plewy na miazgę, a oczyszcza ziarna, i jak osad nie miesza się z oliwą, choć jest wyciskany ciężarem tej samej tłoczni, tak jedna i ta sama siła niszcząca wystawia na próbę dobrych ludzi, oczyszcza i obmywa ich z win; zaś złych ludzi karze, doprowadza do ruiny i zagłady⁹².

Augustyn, Państwo Boże, ks. I, rozdz. 8.

⁹⁰ *Sicut* – por. AUGUSTINUS, t. 5, cz. 1, s. 16 (*De civitate Dei*): „Sunt”.

⁹¹ *Sicut* [...] *exterminat* – por. AUGUSTINUS, t. 5, cz. 1, s. 16 (*De civitate Dei*, I 8).

⁹² Augustyn rozwija jeszcze tę metaforę uciskania w tłoczni w komentarzach do psalmów, stwierdzając, że ucisk, a więc krzywda wyrządzana gronu, jest owocna, ponieważ grona w ten sposób mogą wydać sok. Kiedy człowiek zaczyna żyć w Chrystusie, znajduje się w tłoczni i powinien być gotowy na uciski i wydawać owoce (FORSTNER, s. 429).

24. Amor sui appetitus

Velut amores corporum momenta sunt ponderum, sive deorsum gravitate sive sursum levitate nitantur. Ita enim corpus pondere, sicut animus amore fertur quocumque fertur⁹³.

Aug[ustinus] de civit[ate] Dei, lib[ro] XI, cap[ite] 28.

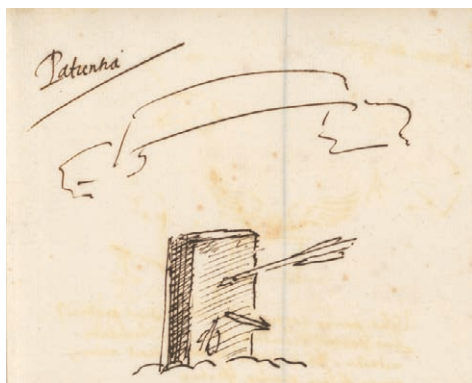
24. Umiłowanie swego dążenia

Niby popędy ciała są te poruszenia ciężarów – czy to przez swą ciężkość dążą ku dołowi, czy to dzięki swej lekkości dążą ku górze. Tak bowiem ciało jest niesione ciężarem, jak duch miłością (dokądkolwiek jest niesione).

Augustyn, Państwo Boże, ks. XI, rozdz. 28.

⁹³ Velut [...] fertur – AUGUSTINUS, t. 5, cz. 1, s. 677 (*De civitate Dei*, XI 28).

25. Patientia⁹⁴

Omnis iniuria seu lingua, seu manu incussa, quum patientiam offenderit, eodem exitu dispugetur, quo telum aliquod in petra constantissimae duritiae libratum et obtusum: concidet enim ibidem, inrita opera et infructuosa, et nonnumquam repercussum in eum qui remisit reciproco impetu saeviet. Nempe idcirco quis te laedit ut doleas, quia fructus laedentis in dolore laesi est. Ergo cum fructum eius everteris non dolendo, ipse doleat necesse est amissione fructus sui. Tunc tu non modo inlaesus ibis (quod etiam solum tibi sufficit), sed insuper adversarii tui et frustratione oblectatus et dolore defensus. Haec est patientiae et utilitas et voluptas⁹⁵.

Tertullianus in libro De patientia.

25. Cierpliwość

Każda krzywda – zadana czy to językiem, czy ręką – gdy urazi cierpliwość, spotka się z tym samym końcem, z jakim spotyka się niejedna strzała, która została wypuszczona i uderzyła o skałę o niewzruszonej twardości: załame się bowiem na niej, daremny i bezowocny trud, a niekiedy odbita od skały obróci się w odwrotnym kierunku, przeciwko temu, kto ją posłał. Dlatego ktoś sprawia ci przykrość, abyś się smucił, ponieważ przyjemność tego, który rani, jest w smutku tego, który został zraniony. Zatem gdy zniweczysz jego przyjemność przez niesmucenie się, będzie rzeczą

⁹⁴ Ikon inspirowany: PARADIN, SYMEON, *Heroica symbola*, s. 101 (*Infringit solido*). Claude Paradin nie cytuje wprost Tertuliana, jednak przywołuje ten sam przykład: „Ad eum ipsum qui integritatem et constantiam cordati hominis studet calumniis contaminare malum redit. Idem agit balistarius iacula mittens in cautum duram et impenetrabilem” [Do tego samego, kto usiłuje skalać potwarzami uczciwość i stałość mądrego człowieka, powraca zło. To samo dotyczy balisty, który miota pocisk w twardą i nienaruszoną skałę – przeł. A.B.].

⁹⁵ *Omnis [...] voluptas* – TERTULLIANUS, s. 12 (*De patientia*, VIII).

nieodzowną, aby sam się smucił z powodu utraty swojej przyjemności. Wtedy ty nie tylko wyjdiesz z tego nietknięty (co samo tobie wystarczy), lecz ponadto będziesz i zażywał przyjemności z zawodu twój przeciwnika, i będziesz zabezpieczony przed smutkiem. To właśnie jest pożytek i rozkosz płynąca z cierpliwości. Tertulian w traktacie O cierpliwości.